

ДАРВІНІЗМ — матеріалістичне вчення про еволюційний розвиток організмів, які населяють Землю (за прізвиськом англійського природодослідника Ч. Дарвіна, 1809–82). Ін. назва — теорія еволюції. У праці «On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life» («Походження видів шляхом природного добору, або Збереження обраних порід у боротьбі за життя», Лондон, 1859) Ч. Дарвін обґрунтував заг. закономірності еволюц. розвитку життя на Землі, спростувавши панівні в той час теорії креаціонізму та віталізму, а також незмінності видів у процесі істор. розвитку. Вчений довів, що жива природа безперервно змінюється і розвивається. Осн. чинниками еволюції організмів є *мінливість*, *спадковість* і *добір природний*. У природі виживають і дають нащадків найжиттєздатніші організми, а не обов'язково організми з найскладнішою будовою. Термін «Д.» увів англ. вчений А. Воллес, який незалежно від Дарвіна прийшов до таких самих висновків і визнав його пріоритет. Дарвін уперше обґрунтував еволюцію як необхідну ознаку живого. В основі Д. — вчення про *добір штучний* і природ., *спадковість* і *мінливість* організмів та *видоутворення*. Дарвін показав, що організмам властивий особливий тип взаємодії з довкіллям та ін. організмами, який назвав боротьбою за існування. Вона виникає між особинами будь-якого виду рослин та тварин і має своїм наслідком виживання форм, краще пристосованих до умов середовища. Дарвін розрізняв дві форми боротьби за існування: біол. конкуренцію між особинами певного виду рослин чи тварин і їхню боротьбу з несприятливими умовами існування. Організми, які виживають у цій боротьбі, завдяки спадковості передають свої ознаки наступним поколінням і цим забезпечують подальше існування виду. При цьому діє природ. добір нащадків, найбільш пристосованих до конкретних умов. Так, протягом істор. розвитку — *філогенезу* — вдосконалюється пристосуван. організація живих форм. Дарвін висловив думку, що у видових популяціях під впливом невизначеної мінливості має місце процес розходження ознак (дивергенція). Внутр.-видові форми, які розійшлися в ознаках, потрапляють у сприятливіші умови середовища через послаблення конкуренції між ними. Розходження в ознаках підвищує шанси на виживання. Це є джерелом формування внутр.-видових відмінностей, а з часом — утворення нових видів.

Дарвін вирізняв дві осн. форми мінливості: визначену і невизначену, відводячи останній осн. роль в еволюції. 1903 данець В. Йоганнсен встановив, що визначена мінливість (модифікації) не спадкова. За умов одомашне-

ння на основі спадк. мінливості організмів, шляхом штуч. добору людина створила сорти культур. рослин і породи тварин. У живій природі діє природ. добір, який є рушійним і спрямовуючим чинником еволюції. Наслідками природ. добору є видоутворення, що супроводжується закріпленням адаптацій, дивергенція і прогресивна еволюція. Еволюц. погляди на розвиток орган. світу висловлював за 32 р. до появи праці Дарвіна укр. вчений, перший ректор Університету св. Володимира у Києві М. Максимович (1804–73). Д. розвинений у працях братів В. Ковалевського (1842–83) та О. Ковалевського, *М. Кащенко*, *О. Сєверцова*, *М. Бобрецького*, *Й. Нусбаума*, *І. Шмальгаузена*. Синтез Д. і генетики відбувся в 20–30-х рр. 20 ст. завдяки працям Дж. Голдейна, С. Четверикова, Р. Фішера і С. Райта. Сформувалася т. зв. синтетична теорія еволюції, яка осн. увагу концентрує на процесах мікроеволюції і видоутворення. Знач. внесок у її розвиток зробили Дж. Гакслі, Е. Майр, М. Тимофєєв-Ресовський та укр. вчені *Ф. Добржанський* і *І. Шмальгаузен*. Від 1936 Д. як окрема дисципліна входив до навч. планів середніх шкіл в Україні; його вивчали на біол. ф-тах ВНЗів. Каф. Д. і генетики існували в Київ. та Харків. університетах. Постійні спроби поставити Д. під сумнів не мали успіху.

Рекомендована література

1. Уоллес А. Дарвинизм / Пер. с англ. 2-е изд. Москва, 1911;
2. Дарвінізм. Перемишль, 1934;
3. Тимирязев К. А. Чарлз Дарвин и его учение. К., 1938;
4. Дарвин Ч. Изменение животных и растений в домашнем состоянии / Пер. с англ. Москва; Ленинград, 1941;
5. Шмальгаузен И. И. Проблемы дарвинизма. Ленинград, 1946;
6. 1969;
7. Дарвін Ч. Походження видів / Пер. з англ. К.; Х., 1949;
8. Берман З. И. История эволюционных идей в биологии. Москва; Ленинград, 1966;
9. Його ж. Современные проблемы эволюционной теории. Москва, 1967;
10. Правдин Ф. Н. Дарвинизм. Москва, 1968;
11. Шмальгаузен И. И. Факторы эволюции. Теория стабилизирующего отбора. Москва, 1968;
12. Його ж. Пути и закономерности эволюционного процесса. Ленинград, 1986;
13. Гриценко С. Живі свідки еволюції // Світогляд. 2007. № 3.

Бібліографічний опис:

Дарвінізм / Д. М. Голда // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-23639>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).